

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Сорокіної Ольги Сергіївни
«Писемні джерела з історії збереження української архівної та музейної
спадщини в еміграції (1920-ті–кін. 1980-х рр.)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
зі спеціальності 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні
історичні дисципліни

1. Актуальність обраної теми дослідження

Пріоритетне значення в сучасній історичній науці належить історичним джерелам, які є основою наукових студій. В останні десятиліття спостерігається активне введення джерел та їхніх комплексів до наукового обігу: вони публікуються, розкривається їхній джерельний потенціал для відтворення об'єктивної та справжньої історії про важливі процеси та події ХХ ст., зняття з них ідеологічних нашарувань та фальсифікацій. Важливе завдання історичної науки сьогодення відтворити події і колізії драматичної та неоднозначної доби ХХ ст., яка супроводжувалась двома світовими війнами, суспільними трансформаціями, колоніальним перебуванням України у складі більшовицької держави. Лише історичні джерела допоможуть реконструювати події, відтворити конкретні факти, роль політичних сил чи певних осіб у розвитку складних історичних процесів.

Важливе значення у реалізації поставлених завдань є відкриття нових джерел та вичерпне і всебічне використання їхнього інформаційного потенціалу. До таких належить і джерела з архівних колекцій, зібраних та збережених українською еміграцією у ХХ ст. У більшості своїй, це унікальні джерела і заслуга українців в тому, що вони змогли зберегти їх за межами України. В останні роки написані наукові праці з презентаціями архівних збірок та колекцій, що зберігались, або

зберігаються в архівах далекого і близького зарубіжжя. Зокрема, це ґрунтовні дослідження М. Палієнко, Г. Боряка, Д. Буріма, В. Піскун, К. Романової та ін.

Авторка даного дослідження поставила завдання презентувати джерела та їхні комплекси, які відображають історію збереження української архівної та музейної спадщини в еміграції у 1920–1980-ті рр. Актуальність такого узагальнюючого дослідження, якого ще не було в українському джерелознавстві, не викликає сумніву. Воно значно збагатить джерельну базу для дослідження історичного буття й діяльності української еміграції, що осіла у різних країнах, проте продовжувала активну громадську й культурну роботу, спрямовану на підтримку батьківщини, на презентацію української проблеми у світовому масштабі. Ця культурницька праця української еміграції є ваговою складовою українського націєтворення та державотворення.

Завдяки збереженим джерелам, відстежується діяльність відомих українських громадських та політичних організацій, їхні основні ідейні пріоритети, спрямованість на збереження архівної та музейної спадщини українців за кордоном. Актуальність цього завдання виринає вже у 1920-ті рр., у період формування першої потужної хвилі політичної еміграції з України. Вже тоді українці, які залишали батьківщину, усвідомлювали як необхідність збереження документального спадку державних органів та структур періоду українського державотворення, які стануть підґрунтям для написання об'єктивної історії драматичної доби національно-визвольного руху українців. Подібну відповідальність пронесли й наступні покоління українських емігрантів. Частина зібраних архівних колекцій вже передана в Україну і активно опрацьовується дослідниками різних галузей. Опрацьовані як особові архіви, так і фонди громадських та політичних організацій, проте комплексного дослідження джерел визначеної тематики ще не проводилось.

О. С. Сорокіна поставила завдання опрацювати архівні колекції української діаспори, що повернулись на батьківщину, бо вони відображають процес збирання документально-джерельної спадщини українськими громадами, приватними особами, культурницькими організаціями на чужині. Презентація інформаційного

потенціалу величезного масиву джерел значно доповнить базу історичних досліджень, зорієнтує дослідників у місцях збереження конкретних колекцій, архівів та фондів і в цілому відтворить величезну й копітку працю українців на чужині зі збору та збереження своєї архівної та музейної спадщини, яка частково була вивезена з України, а в основному створювалась ними у ході тривалої громадсько-культурної праці у різних країнах та на різних континентах.

Отже, актуальність зазначеної теми не викликає сумніву. Вона обумовлюється відсутністю подібного дослідження, адже джерельна база його накопичувалась в Україні упродовж кількох десятиліть і прийшов час презентувати передані архівні документи у систематизованому та узагальнюючому вимірах. Саме це завдання і реалізовано у представленому дисертаційному дослідженні. Воно формує фундамент для написання історії збереження української архівної та музейної спадщини 1920–1980-х рр., історії культурницької діяльності української діаспори, її ідейних пріоритетів та основних завдань.

2. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Зміст дисертаційного дослідження, опубліковані наукові праці і автореферат дають підстави стверджувати, що завдання, наукові результати і висновки даної дисертаційної роботи цілком обґрунтовані. О. С. Сорокіна опрацювала великий масив архівних джерел та історіографічних праць, серед яких колекції провідних державних архівів України – Центрального державного архіву вищих органів влади та управління, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, відділу рукопису та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, газетні збірки наукових бібліотек. У зазначених установах виявлений величезний масив джерел, який став

об'єктом дослідження даної дисертаційної роботи. Зокрема, дисертантка опрацювала фонди Головного військово-історичного музею-архіву Армії УНР, Державного центру УНР в екзилі, Комітету українців Канади, Музею-архіву визволення України, Центрального Союзу українського студентства, Світового конгресу вільних українців, Союзу Українок Америки, Союзу молоді України, Світової федерації українських жіночих організацій, виявивши у них комплекси джерел, які відображають заходи зазначених структур та організацій зі збереження архівної та музейної спадщини України за кордоном.

Складовою частиною джерельної бази дисертації став і комплекс друкованих джерел з означеної теми, який відклався на шпальтах виявленої періодики української еміграції та іноземних видань, які торкалися питання культурної спадщини української діаспори, відображали шляхи допомоги урядів іноземних держав зі збереження архівів та документів українців.

Дисертаційна робота О. С. Сорокіної структурована відповідно плану. У роботі, відповідно до вимог, сформульовані її актуальність, мета, визначені об'єкт дослідження (ним стали комплекси архівних документів з історії збереження архівної та музейної спадщини), предмет (виявлення документальних комплексів зі збереження та вивчення українського архівного та музейного надбання в еміграції та презентація їхнього інформаційного потенціалу). Зазначені позиції дослідження: мета, завдання, об'єкт та його предмет цілком відповідають заявленій темі.

Хронологічні межі дисертаційного дослідження обґрунтовані, вони охоплюють періоди трьох хвиль української еміграції ХХ ст. від 1920-х рр., коли почалося формування української діаспори у світі і її представниками були зроблені перші кроки щодо збирання історико-культурних матеріалів, до кінця 1980-х рр. – часу розпаду СРСР й курсу України до незалежності та намірів багатьох осередків української діаспори повернути архівні й музейні надбання в Україну.

Дисертація О. С. Сорокіної побудована на широкій джерельній базі. Дисертантка, використовуючи методологічні напрацювання відомих історіографів

та джерелознавців, апробувала ефективні методи опрацювання великих масивів документів. Зокрема, за допомогою методу контент-аналізу створила таблиці з відображенням важливих статистичних даних щодо актуальності питань збереження культурницької спадщини в документації українських емігрантських установ та організацій.

У першому розділі «Історіографія, джерела та методи дослідження» проаналізовано стан наукової розробки проблеми, доведено її неповне відображення в історичній літературі. Дисертантка поділила літературу з теми дослідження на три групи, відзначивши особливості кожної та оглянувши найважливіші положення презентованих праць, які торкаються теми її дослідження. У поле її уваги потрапили праці відомих джерелознавців, що заклали основи методології сучасного джерелознавства – І. Крип'якевича, М. Варшавчика, М. Ковальського, О. Медушевської, І. Войцехівської, праці організаторів та відомих діячів української діаспори – Д. Антоновича, А. Животка, С. Наріжного, М. Обідного та ін., праці сучасних українських дослідників в Україні та за кордоном (С. Віднянського, М. Палієнко, І. Матяш, Т. Боряк, В. Піскун, А. Жуковського, М. Мушинки, Л. Винара), у яких, поміж-інших, порушені і питання збереження культурних надбань українців в еміграції.

У цьому ж розділі подана систематизація джерел, використаних для розкриття заявленої теми, презентовані основні архіви та фонди збережень джерел, розкритий їхній інформаційний потенціал, відзначені особливості: інформаційна насиченість, відповідність темі дослідження, нові дані. Використовуючи теоретичні напрацювання джерелознавства, дисертантка систематизувала джерела за кількома критеріями, схематично відобразивши основні групи (с. 71, 72).

Другий розділ «Документи офіційного походження з історії культурницької діяльності української еміграції» розкриває джерельний потенціал виділеної групи джерел. У ньому відзначені особливості цього виду джерел, які відображали програмні установки українських політичних структур та організацій в еміграції та їх спрямованість на збереження документальних свідчень про свою добу.

Дисертантка оглядає закони та універсали українських урядових структур на чужині, в яких визначені їхні основні наміри та завдання для повноцінного функціонування в нових умовах діяльності. Подібним дослідницьким шляхом презентований і інформаційний потенціал документації численних громадських об'єднань, організацій та інституцій української діаспори, матеріали з'їздів, нарад, конференцій та конгресів українців, у яких йшлося про необхідність та способи збереження архівної та музейної спадщини. Авторка за допомогою методу контент-аналізу зібрала статистичні дані про кількість конференцій української діаспори, на яких розглядались питання, що торкалися її дослідження. Вони засвідчують актуальність культурницької праці української діаспори в усі часи та періоди її історичного буття. У таблицях авторка відображає наукові доповіді, які звучали на наукових конференціях канадського відділу НТШ, розкриває інформаційний потенціал цього виду джерел через аналіз окремих доповідей. Відзначені і джерельні особливості такого різновиду джерел із зазначеної групи, як протоколи, резолюції, постанови, меморандуми зборів, конференцій, нарад, які проводились діаспорою, і в яких розглядались питання збереження архівної та музейної спадщини українців.

У третьому розділі «Джерельний аналіз матеріалів періодичних видань з історії збереження архівних та музейних пам'яток в українській діаспорі» презентовані матеріали періодичної преси та інших видань української еміграції, закордонної преси офіційного та неофіційного походження. Їх матеріали дозволяють визначити загальне ставлення світової спільноти до культурницької діяльності українців, простежити зв'язки української діаспори з культурними, освітніми, політичними й громадськими організаціями світу, актуальність збереження архівних надбань українцями та передачі їх в Україну за сприятливих політичних обставин. Про це вже свідчать пресові матеріали початкових етапів української еміграції і наступних її періодів. Для підтвердження фактичних даних авторка знову використала таблиці, у яких кількісними показниками продемонструвала свої попередні міркування та висновки. До того ж вона використала порівняльний аналіз для встановлення автентичності окремих

документів, що друкувались у різні роки та в різних виданнях, довела різні редакції одних і тих само документів та необхідність врахування цього факту дослідниками даної теми. Для зручності презентації великого масиву джерел із періодичних видань дисертантка систематизувала їх у кілька груп за проблемно-тематичним та жанровим критеріями, відзначила важливе інформаційне значення цього виду джерел для дослідження її теми.

У четвертому розділі «Висвітлення проблеми збереження архівної та музейної спадщини представниками української еміграції в джерелах особового походження» презентовані комплекси наративних, мемуарних та епістолярних джерел, у яких відображені заходи представників української діаспори зі збереження архівної та музейної спадщини. Дисертантка систематизувала їх у групи, відзначаючи інформаційні можливості та особливості кожної з груп, розкриваючи джерельний потенціал найважливіших праць із теми дослідження (М. Антоновича, Т. Даниліва, М. Василика, М. Чеботаріва, З. Городиського, В. Маруняка та ін.), виокремлюючи основні інформаційні пласти (культурницькі, політичні, ідеологічні) у працях, написаних представниками української еміграції у різні роки та в різних країнах. Презентовані наративні джерела приводять дисертантку до важливого висновку про більшу відповідальність представників української діаспори за збереження національної культурницької спадщини, аніж етнічних українців на батьківщині у період панування в Україні радянського режиму.

У даному розділі презентований і комплекс джерел особового походження: мемуари та епістолярій представників української діаспори на предмет виявлення у них інформації за темою дослідження. Авторка відзначила особливості цієї групи джерел, необхідність використання при їх опрацюванні порівняльного методу, аби підтвердити, або спростувати інформацію автора-свідка, або навпаки доповнити нею відомі факти. Також дисертантка підкреслила унікальність окремої інформації цього виду джерел, посилаючись на конкретні приклади.

Дисертаційну роботу завершують висновки, які узагальнюють напрацювання та наукові відкриття кожного з розділів. Вони дають цілісне уявлення про

авторську концепцію і розкривають інформаційний потенціал різних видів та груп історичних джерел, використаних авторкою при написанні наукової праці, та підкреслюють, що джерела з історії культурницької діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини (1920-і–кін. 1980-х рр.) складають важливий комплекс документів з історії України, які допоможуть об'єктивно і різнобічно реконструювати важливі події та процеси минулого.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих в дисертації, підтверджується публікацією основних результатів дослідження у фахових вітчизняних та іноземних виданнях, їх оприлюдненням на міжнародних, всеукраїнських та обласних науково-практичних конференціях.

3. Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше презентовані й систематизовані комплекси джерел, що зберігаються в архівних та бібліотечних установах України та дають можливість простежити заходи центрів української еміграції, політичних та громадських організацій, приватних осіб в різних країнах зі збереження архівної та музейної спадщини. Робота розкриває характер, зміст, долю документального спадку українців, відзначає повернення багатьох архівних збірок та колекцій в Україну та їхні невичерпні інформаційні можливості.

До позитивних ознак дисертації відносимо критичне ставлення авторки до джерел особового походження. Наприклад, при огляді праці Ю. Римаренка «З ким і проти кого» дисертантка звертає увагу, що окремі відомості і факти автора слід ретельно перевіряти, бо чимало поданої інформації у праці зустрічається вперше або взагалі заперечується іншими джерелами (с. 160). Володіння принципами історизму, об'єктивності та всебічності, що ґрунтуються на порівняльно-історичному, проблемно-хронологічному та системному методах, позитивно характеризують Ольгу Сергіївну Сорокіну як дослідницю.

4. Практичне значення результатів дисертаційного дослідження

Науково-практичне значення дослідження полягає в тому, що здійснені у ній презентація та аналіз джерел з діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини дає змогу ширше висвітлити у подальших дослідженнях функціонування українських еміграційних осередків, культурницької діяльності політичних та громадських організацій, товариств, об'єднань, що опікувались збереженням культурних надбань українців в умовах нехтування ними на батьківщині в умовах більшовицького панування. Отримані результати значно розширюють і доповнюють джерелознавчі дослідження з окресленої проблеми, сприяють її комплексному й багатогранному розкриттю. Основні положення і висновки роботи можуть використовуватися джерелознавцями, істориками, фахівцями інших галузей, що цікавляться історією української еміграції, архівною спадщиною українців, невідомими долями конкретних людей. Фактичний матеріал роботи можна використовувати для написання курсів лекцій з історії України, навчальних посібників з джерелознавства та архівознавства; основні положення роботи, її фактичні дані можуть стати у нагоді при підготовці узагальнюючих праць з історії та культури України.

5. Повнота викладу основних результатів дисертації

в опублікованих працях здобувача

Вивчення матеріалів дисертаційної роботи та автореферату свідчить про відповідність змісту останнього основним положенням дисертаційного проекту. Дисертація має теоретичне та практичне значення. В авторефераті розкриті основні наукові результати, отримані у процесі дослідження, ступінь новизни роботи, сформульовані висновки та рекомендації. Дисертація та автореферат відповідають нормативним вимогам, поставленим до дисертацій за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Якість, обсяг та кількість публікацій здобувача відповідає усім встановленим вимогам. За матеріалами дослідження опубліковано 8 наукових праць, 3 з яких

надруковані в наукових фахових виданнях Білорусі, Чехії та Польщі. Крім того, результати дослідження презентовані у виступах на науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науковій конференції «Друга світова війна: події, факти, версії» (м. Переяслав-Хмельницький, 24 квітня 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історико-філософські дослідження молодих учених» (м. Суми, 14 травня 2015 р.), «Осуществление научных исследований и реализации проектов» / Realizacja badań i projektów. Zbiór raportów naukowych. (Kraków, 30–31 липня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Гуманітарні науки: нові вирішення» (м. Краматорськ, 22 лютого 2017 р.).

6. Дискусійні положення та зауваження

У цілому позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційного дослідження О.С. Сорокіної, варто навести деякі дискусійні положення та зауваження:

1. В окремих випадках при викладі основного матеріалу дисертантка відступала від теоретичних принципів, заявлених нею у вступі. Наприклад, на с.34, презентуючи праці українських та іноземних дослідників, вона починає аналізувати видання пізніших років, а не йде за хронологічним принципом і не подає огляд праць у хронологічній послідовності, яка є логічною в історіографічній частині дисертаційної роботи.

2. У ході презентації джерел, О. С. Сорокіна в окремих випадках переходить до розкриття їх змісту, допускаючи огріхи описовості, відхиляючись від основного завдання роботи – джерельного аналізу у руслі заявленої теми. Наприклад, на с.83–85 авторка розкриває основні положення закону, відводячи цьому кілька сторінок, але ж загальна його характеристика та положення не розкривають теми її дослідження, як в інших випадках і описові характеристики нею певних організацій, товариств, подій, тощо.

3. На нашу думку, можна було б вдаліше систематизувати і комплекси архівних джерел. Наприклад, у межах конкретного архіву презентувати фонди громадських організацій, товариств, навчальних закладів, особові, відзначити особливості кожного та у такій же послідовності відобразити й інформаційний

потенціал джерел, а не рухатись хаотично, що призводить до повторів та незрозумілостей в окремих місцях.

4. За хронологічним принципом варто було систематизувати і періодичні видання. Наприклад, виділити часописи, що видавались першою хвилею української еміграції та наступними поколіннями українських емігрантів і в такій же послідовності розкривати інформаційний потенціал презентованих видань. На нашу думку, недостатньо розкритий потенціал таких важливих газет української еміграції, що були органами державних структур, які емігрували з України на початку 1920-х рр. Йдеться про газети «Українська трибуна» (Варшава, 1921–1922 рр.), «Український прапор» (Відень), «Українське слово» (Берлін). А ці ж видання друкували важливі офіційні документи урядів УНР та ЗУНР, у яких йшлося і про питання збереження архівної та культурної спадщини України, подавали спогади відомих українців, учасників історичних подій, тощо. Упустивши важливі видання, які стосуються її теми, дослідниця при цьому презентує газети, які хронологічно виходять за межі її дисертаційного дослідження (с. 121). Не погоджуємось і з твердженням, що першим офіційним виданням української еміграції був «Бюлетень» головного комітету закордонної організації УПСР (с. 123), але ж значно старший вік мала «Свобода» – найстаріша українська газета, що виходила у Джерсі-Сіті з 1893 р. і умістила великий масив матеріалів, що стосувались культурницької діяльності української діаспори не лише в США, а й в інших країнах.

5. Слід зауважувати, що і при спробі аналізувати інформаційні можливості матеріалів періодичних видань, О. С. Сорокіна знову переходить на розкриття змісту публікацій, які зовсім не відповідають її темі. Наприклад, оглядає матеріали про ставлення української емігрантської преси до радянської влади, або інтерпретації українськими часописами діаспори Конституції 1977 р., міжнародних проблем, але ж ці питання не є предметом дослідження даної роботи.

6. Слід зауважити і вживання авторкою русизмів, формулювань, на кшталт – сповіді як історичне джерело, бібліотечний (пресовий) фонд, діаспорні українці та ін.

Однак, висловлені зауваження та побажання в цілому не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи. Отримані результати, висновки та рекомендації свідчать про вирішення поставлених завдань, вони обґрунтовані й мають важливе наукове значення.

Автореферат дисертації відображає основний зміст і висновки дисертаційного проекту, яка є завершеною науковою працею.

Таким чином, дисертація «Писемні джерела з історії збереження української архівної та музейної спадщини в еміграції (1920-і – кін. 1980-х рр.)» виконана на належному теоретико-методологічному рівні, є самостійним, логічним, завершеним дослідженням актуальної проблеми, відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій (пункти 9, 11–13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р., № 567). Це дає підстави вважати, що Ольга Сергіївна Сорокіна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, старший науковий
співробітник відділу джерелознавства
новітньої історії України Інституту української
археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України

I. М. Старовойтенко

Підпис I. М. Старвойтенко засвідчую

Учений секретар

Д. В. Бурім